

Príhovor holandského spisovateľa Arnona Grunberga pri príležitosti Spomienky na holandské obeť 2. svetovej vojny, 4. mája 2020

Nie

Často som sa pýtal sám seba, aký význam majú spomienky, sviatky ako tento. Spomínáme, lebo nám to predpisujú tradície, alebo ide o niečo viac? Minulý rok počas prednášky o diele spisovateľky Margy Minco a o vojne – neviem, či ma vojna prenasleduje, alebo ja prenasledujem ju – som poznamenal, že spomienky by mali byť niečím viac ako rituálom, mali by prinášať túžbu po poznaní a nemali by sklzávať do klišé. Uvedomil som si, že vo mne zaznievalo stále hlasnejšie iné klišé, a to, že ten príbeh o vojne a Židoch je nám už predsa dobre známy; spupné klišé, ktoré vzišlo z presvedčenia, že naše poznanie je dokonalé a že sa už môžeme odosobniť od pomerne nedávnej minulosti.

Tvrdenie, že minulosť už poznáme, je vlastne odmietnutím jej skutočného poznania. A kto nepozná svoju minulosť, nie je ani tak odsúdený na to, aby ju zopakoval, ako na to, že nevie, kým je. Nič neženie ľudí k túžbe po neochvejnej identite tak, ako mučivé tušenie, že ani len netušia, kým sú. A práve táto neochvejná identita a odmietanie pohrávať sa s ňou nás vedú k tomu, že iných vnímame ako celkom cudzích a absolútnych nepriateľov.

Po tej prednáške o Marge Minco prišiel za mnou jeden psychoterapeut a povedal, že potrebujeme rituály a klišé, aby sme zo spomienok neochoreli, že si musíme držať odstup od minulosti, aby nás nezlomila. Iste, ak však z dvadsiateho storočia neochorieme vôbec, tak sa obávam, že sme si vlastne nič nepripomenuli a vôbec nič nepochopili.

Neochorieť, by mohlo byť prejavom nášho odvrátenia sa od minulosti, jej popierania. Ak budeme odmietať fakt, že choroby minulého storočia, teda choroby priemyselného totalitarizmu, biologického rasizmu a antisemitizmu, ktorý nabral podobu genocídy, sú hlboko zakorenené v našej kultúre, potom nevieme, kým vlastne sme. A v takej chvíli máme tendenciu podľahnúť vodcom, ktorí nám diktujú, kto sme a koho sa máme báť. Spomienka je príležitosťou ukázať, kým byť nechceme, ale kým by sme sa mohli stať. Skutočná spomienka nie je spomienkou bez mučivého tušenia, neprichádza bez odôvodnenej obavy, že sme budúcimi páchatelmi a ich pomáhačmi.

Spomienky vychádzajú z predpokladu, že minulosť nie je uzavretá, že semeno, ktoré Tretia ríša zasiala, ešte môže vzklíčiť a priniesť plody.

Odpoveďou na tieto plody nie sú cenzúra a zavrnutie. Výdobytkom našej krajiny je, že nám vláda nediktuje, čo je mravné a čo nie. To však neznamená, že môžeme prekročiť akúkoľvek hranicu. Po roku 1945 sa v našej kultúre právom zakorenili isté tabu; ich prelomenie nie je vždy pokrokom, niekedy znamená len krok späť.

Táto spomienka je vždy aj varovaním.

Príbehov tých, ktorí prežili, ktorí sa vrátili z koncentračných táborov, Židov, Rómov a Sintiov, politických nepriateľov, vrátane mnohých komunistov a sociálnych demokratov, sa nezachovalo veľa. Väčšina obetí opustila koncentračné tábory komínom. Moja mama bola výnimkou; jej rodičia, moji starí rodičia už toľko šťastia nemali. Spomínať znamená hovoriť v mene tých, čo neprežili a to sa dá len prostredníctvom očitých svedkov. Rád by som nechal prehovoriť očitého svedka, ktorý bol veľmi obetiam blízko, Filipa Müllera, slovenského Žida, ktorý bol členom Sonderkommanda v Osviečime-Brezinke. Sonderkommando pozostávalo prevažne zo Židov a malo za úlohu vynášať mŕtvolu z plynových komôr, strihať im vlasy, vytrhávať zlaté zuby, spaľovať mŕtvolu. Väčšina členov

Sonderkommando bola po pár mesiacoch popravená. Posledné Sonderkommando sa na jeseň 1944 vzbúrilo a takmer všetci jeho členovia boli zavraždení.

Müller píše vo svojich pamätiach o niekoľkých židovských rodinách, ktoré sa v neľudských podmienkach skrývali v bunkroch pri poľskej dedinke Sosnovce. SS komando im prišlo na stopu podľa plaču detí.

Odvliekli ich do Osvienčimu. Deťom a ženám prikázali, aby sa vyzliekli. Bežný postup Neposlali ich však do plynu, ale zastrelili, čo bolo zvláštne. Müller nevysvetľuje prečo sa tak stalo. Možno práve nemali dosť ľudí, aby zaplnili plynovú komoru, cyklónom B sa nesmeli plytvať.

Nacistická vražedná mašinéria bola okrem iného aj ekonomickým nástrojom, obrovským zlodejstvom, pri ktorom malo byť vraždenie a odstraňovanie obetí čo najhospodárnejšie.

Nahé ženy stoja so svojimi deťmi pri stene. Müller opisuje ženu s dieťaťom v náručí: „Kat Voss chodil nervózne so svojou malorážkou dookola a hľadal miesto, na ktoré by namieril zbraň. Keď to zúfalá matka zbadala, chúlila sa zo všetkých strán, aby chránila svoje dieťa pre výstrelom smrtiacej zbrane. Zúfalo sa snažila pokryť rukami a ramenami každý kúsok na tele svojho dieťaťa.

Zrazu niekoľko výstrelov prehlušilo ticho. Výstrel zasiahol dieťa z boku do hrude. Matka, ktorá cítila, ako jej po tele steká krv vlastného dieťaťa, sa prestala ovládať a vrhla dieťaťko vrahovi do tváre v momente, keď ju mal v hľadáčku. Oberscharführer Voss bol vyvedený z miery a stál tam ako skamenený. Keď na svojej tvári pocítil ešte teplú krv, pustil zbraň na zem a utieral si tvár rukami.“

Je veľavravné, že dnes poznáme meno toho Oberscharführera, ale nepoznáme a zrejme sa ani nikdy nedozvieme meno tej matky a jej dieťaťa.

Ak spomienkami prejavujeme svoju túžbu po poznaní, tak detaily musia zostať dôležité, pretože poznanie tkvie v detailoch, nemôžeme si dovoliť povedať, že niektoré detaily nechceme poznať, lebo nám rušia spánok.

Osudu tejto ženy, ktorá vrhla svoje polomŕtve dieťa do tváre Oberscharführera Vossa, predchádzali voľby, úradné rozkazy, viac či menej ochotní kolaboranti, ktorí zväčša nepoznali realitu koncentračných táborov a nikdy nikoho nezavraždili. Pritom si treba uvedomiť, že to neboli len Nemci, ktorí po vojne tvrdili, že o ničom nevedeli a len plnili rozkazy.

Literárny vedec S. Dresden vo svojej štúdii *Prenasledovanie, vyhľadzovanie, literatúra* píše o spisovateľovi Yehielovi De-Nurovi, ktorý vystupuje pod pseudonymom K. Tzetnik, a o jeho svedectve. Skupinu žijúcich rómskych žien a detí vhadia v Osvienčime do jamy, pretože krematóriá sú preťažené. Holandský väzeň dostane za úlohu poliať ich petrolejom. Odmietne, načo je sám zaživa upálený. To holandské „Nie! Nie!“ mi zaznieva v ušiach dodnes, dodáva Dresden. Moja matka pricestovala transportom do Osvienčimu na jeseň 1944, krátko po povstaní Sonderkommando, o ktorom nič nevedela. Hovorievala, že bola v Osvienčime šťastná, pretože tam mala nádej; tú stratila až po vojne, na ňu doľahla celá tá hrôza.

Narodila sa v roku 1927 v Berlíne, v tridsiatom deviatom cestovala preslávenou loďou St. Louis so svojimi rodičmi z Hamburgu na Kubu, ale Kuba uzavrela hranice, Amerika uzavrela hranice, Kanada uzavrela hranice a tak skončila s rodičmi v Holandsku.

Môj otec, ktorý sa tiež narodil v Berlíne v 1912, prežil vojnu v rôznych úkrytoch. Často sa pri hľadaní úkrytu musel vydávať sa za dezertéra wehrmachtu. Rozprával o tom málo, ak tak len keď sa náhodou preriekol, ale jeden z ľudí, ktorí ho za vojny ukrýval, mu vraj po vojne povedal: „Ak by sme boli vedeli, že si žid, neboli by sme ťa prichýlili.“

Neskôr bol v kontakte len s jednou rodinou, u ktorej sa ukrýval v Rotterdame. Raz ročne k nim so mnou zašiel. V malej kletke chovali biele myši.

Spomínal ešte predavača haringov, ktorý stával pred burzou v centre na amsterdamskom Rokine. Hoci sme bývali až v Rivierenbeurte, chodieval otec 25kou až k tomuto predavačovi, lebo ho poznal ešte z vojny. Ten predavač haringov bol za vojny v odboji. Niekedy som šiel s ním a hoci sa museli za vojny dobre poznať, nikdy spolu o tom nehovorili, bavili sa len o haringoch.

Vojnu pre mňa ako dieťa predstavovali biele myšky v kletke, predavač haringov pri burze, šťastie v Osvienčime. Nepomyslel som si vtedy, že o pár desiatok rokov budem dostávať ako fejtonista holandského denníka kopec nehanebných antisemitských e-mailov. Vtedy som si myslel, že to tabu je priveľké. Bolo to naivné.

A je len logické, že ako sa o nejakej skupine obyvateľstva hovorí spôsobom, ktorý pripomína najtemnejšie obdobie dvadsiateho storočia, ako sa stalo zvykom, tak sa skôr či neskôr takýmto spôsobom bude môcť zas hovoriť o Židoch.

Pre mňa to bolo od začiatku jasné: keď hovoria o Marokáncoch, hovoria o mne.

„Nemôžem pochopiť, nemôžem zniest, že niekto človeka neposudzuje podľa toho kým je, ale podľa toho, k akej skupine náhodou patrí,“ napísal Primo Levi v šesťdesiatych rokoch svojmu nemeckému prekladateľovi. Slová, ktoré by sme mali opakovať každý týždeň, ak nie deň, či už len pre to, aby nám pripomenuli, aké toxické slová môžu byť.

To, že mal Holanďan poliať živé ženy a deti v Osvienčime petrolejom, sa začalo tiež slovami, výrokmi politikov.

Práve v týchto sekularizovaných časoch spočíva, z môjho pohľadu, mimoriadna zodpovednosť na poslancoch, ministroch, aby šli príkladom a neotrúvili svoje slová, vždy mali na pamäti, že štát je nevyhnutnosťou, ale zároveň aj potenciálnym zlom, ktoré dokáže s bezohľadnou samozrejmosťou utláčať ľudí, skupiny obyvateľov.

Tá žena, ktorá vrhla svoje polomŕtve dieťa do tváre Oberscharführera Vossa, nás varuje. Holanďan, ktorý zvolal „Nie! Nie!“ a odmietol poliať živé ženy a deti petrolejom a nakoniec bol sám upálený, nás varuje.

preklad: Marketa Štefková

**Tento preklad bol vyhotovený v rámci medzinárodného projektu „Prekladom k lepšej spoločnosti“, ktorý podporil holandský literárny fond Het Nederlands Letterenfonds.**